

LUCIDITATEA EXEGEZEI

The lucidity of the exegesis

Dumitru-Mircea BUDA¹

Abstract

The paper describes the profile of Mircea Anghelescu, one of the most respected Romanian literary critics and historians of the last century. The most relevant features of his works are pointed out: his remarkable ability of revealing uncharted territories of the Romanian literary history, the empathic principle of his interpretations, as well as his valuable contribution to the understanding of the epochs and contexts of Romanian literature and culture.

Keywords: Mircea Anghelescu, Romanian literary history, Premodernism, Romanticism, literary exile.

Mircea Anghelescu (n. 11 martie 1941, București), unul dintre cei mai importanți critici și istorici literari români contemporani, e fiul medicului Enache Anghelescu și al profesoarei Georgeta Anghelescu (n. Bogdan). A absolvit, în București, Liceul “I. L. Caragiale” și Facultatea de Filologie a Universității București, specializarea arabă-română (1962). E doctor în filologie din 1970, teza de doctorat fiind publicată în 1971 sub titlul *Preromantismul românesc*. Lucrează în cercetare la Biblioteca Centrală de Stat, la Institutul de Istorie și Teorie Literară “G. Călinescu” (director delegat între 1990 și 1994), ocupă, în timp, funcții de secretar al Societății de Științe Filologice, secretar general al Asociației de Studii Orientale din România, Comitetul Român de Literatură Comparată și vicepreședinte al Fundației Culturale Române. În anii 1991-1992 a fost profesor asociat la Universitatea din Sibiu. Predă, începând cu anul 1992, la Facultatea de Litere a Universității București (conferențiar în 1992, profesor din 1994), fiind, între anii 2000 și 2007, șeful catedrei de Istoria Literaturii Române. Timp de 8 ani (1990-1998) a condus revista în limbi străine a Academiei Române, „*Synthesis*”. Este membru în comitetele de redacție ale revistelor „*Synthesis*”, „*Limbă și literatură*”, „*New International Journal of Romanian Studies*”, „*Revista română de istorie a cărții*” și editor al anuarului „*Romanian Cultural and Literary Studies*”. A beneficiat de mai multe stagii de pregătire în străinătate: o specializare în literatură comparată la Indiana University, SUA (1981), o bursă de cercetare Deutsche Forschungsgemeinschaft în Germania (Berlin, Tübingen, Freiburg im Breisgau) (2000) și a fost lector de literatură și cultură română la Institut National des Langues et Civilisations Orientales din Paris (1997-1999). Printre premiile cu care a fost distins se numără Premiul Academiei Române pentru istorie literară (1986) și Premiul Uniunii Scriitorilor pentru ediții critice (1983).

A debutat în revista *Contemporanul* iar semnătura sa e prezentă, cu articole și studii, în *Gazeta Literară*, *Limbă și Literatură*, *Lucașărul*, *România Literară*, *Revista de istorie și teorie literară*, *Steaua*, *Viața Românească*, *Revue de litterature comparee*. Debutul în volum are loc în

¹ Assistant prof. PhD, “Petru Maior” University of Târgu-Mureș.

1967 cu o explorare a textelor epistolare ale lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea (*Barbu Ștefănescu Delavrancea. Catalogul corespondenței*) devenită o referință documentară valoroasă pentru exegeza operei autorului lui *Hagi-Tudose*. Notorietatea i-o aduce, probabil, eseu rezultat din teza de doctorat – *Preromantismul românesc* (1971). A. realizează aici o limpezire conceptuală, necesară și subtil performată, fiind totodată preocupat de circumscrierea fenomenului românesc în reperele culturii europene. Criticul remarcă o anume ambiguitate a conceptului de preromantism în literatura română, convergent aceluia de neoclasicism și, ulterior, romantism. În plus, preromantismului îi lipsește, arată A., pregnanța unei tendințe literare autentice (imaginarul și sensibilitatea proprii), el existând, la noi, mai curând stihial. Exegeza lui A. vizează poezia prepașoptistă și extrage, din aceasta, tipologii cu o hașură decisă, convingătoare, mizând mereu pe corespondențe și similitudini între metamorfozele autohtone ale curentului și modelele europene. Nu mai puțin viguros sunt subliniate diferențele și marcate delimitările, astfel că preromantismul românesc e revizitat cu fervoare identificatoare și, în același timp, cu suplețea unei reflecții comparatiste extrem de dinamice și inovatoare pentru momentul publicării eseului.

Patru ani mai târziu, criticul publică un alt vast eseu critic – *Literatura română și Orientul (sec. XVII-XIX)* (1975), propunând de această dată o abordare fenomenologică a influențelor orientale exercitate atât asupra literaturii române culte cât și a celei populare. Cartea impresionează prin remarcabila documentare, fiind descrise în amănunt canalele de comunicare culturală prin care Orientul pătrunde în cele dintâi pagini românești de literatură de călătorie. A. indică însă și căile prin care influența orientală modelează în mod inedit poezia românească premodernă, rezultând numeroase abordări analitice interesante, cum este cea consacrată lui Al. Macedonski.

A. se afirmă, treptat, drept unul dintre cunoscătorii cei mai avizați ai literaturii române premoderne, iar cărțile pe care le publică manifestă, pe lângă spiritul sintetic remarcabil, o vocație analitică tot mai pregnantă. Din arena preromanticilor, criticul conturează profiluri aproape definitive de scriitori canonici, tentat permanent de exegeza aliajului preromantic-neoclasic și de filaiile prin care romantismul ajunge să își impună propria identitate evolutivă. În 1982, *Scriitori și curente* primește Premiul Uniunii Scriitorilor, volumul fiind precedat de două demersuri monografice substanțiale: *Introducere în opera lui Grigore Alexandrescu* (1973) și *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei* (1986, Premiul Academiei Române). Riguros documentată, monografia despre Heliade Rădulescu păstrează metoda incursiunilor hermeneutice anterioare, figura „părintelui literaturii române”, fiind reconstituită prin suprapunerea eului biografic cu cel literar, criticul păstrându-și analiza sub semnul unei perpetue obiectivități și adecvări. Unele paliere mai puțin frecventate ale creației lui Heliade Rădulescu sunt acum cartografiate și reinvestite cu sens, fiind, de pildă, cercetată în detaliu activitatea sa publicistică și politică, ca și dramaturgia sau activitatea de traducător și editor. A. reușește să recupereze seria *Curierului Românesc*, pentru a servi propriei exegeze, și recalibrează perspectiva asupra contextelor revoluției din 1848, totul prin prisma destinului autorului *Anatolidei*.

Incitantă ca temă și finalitate e și *Introducere în opera lui Petre Ispirescu* (1987), carte în care A. încearcă să schimbe fundamental modul în care e receptat celebrul autor de basme. Pentru prima oară, se vorbește, într-o pledoarie persuasivă, despre virtuțile estetice ale scrisului lui Petre Ispirescu, despre forța și originalitatea limbajului său epic, cu nimic inferioare celor ale unui scriitor genuin și susținute, în plus, de o rafinată cunoaștere a culturii populare. Dintr-un modest editor de basme, cum era considerat, Ispirescu e scos în lumina reflectoarelor și evaluat ca autor de incontestabilă prestanță, lui A. revenindu-i practic meritul de a fi schimbat destinul ulterior al receptării acestuia.

De altă factură decât studiile consacrate literaturii române premoderne e cartea dedicată, în 2000, fenomenului exilului literar, sub titlul *Cămașa lui Nessus*. Sintagma, metaforică pentru condiția intelectualului exilat, e explicată astfel de critic: „*Așa cum Heracles sfârșește între imaginea Deianirei absente și a prezentei Iola, sortită să nu-i aparțină vreodată, otrăvit de cămașa muiată în sângele centaurului, ...așa și exilatul se consumă între imaginea patriei de odinioară și a țării în care viețuiește, dar nu-i va fi patrie niciodată; ars de cămașa exilului, muiată în darul divin dar ucigător al libertății, scriitorul din exil își caută vindecarea în scris...*” Eseistul e preocupat de situarea, în raport cu literatura lor de origine, a scriitorilor din diaspora, ale căror opere reclamă instrumente de sondare diferite față de acelea operante asupra literaturii din țară. De aceea, analiza lui A. e atentă mai ales la contexte, punând cu subtilitate accentele necesare acolo unde lectura strict textuală pare insuficientă înțelegerii depline. Formația de istoric literar avizat e convertită și în acest volum într-un atu incontestabil: A. reface o istorie conceptuală și factuală a fenomenului exilului românesc, ale cărui începuturi sunt radiografiate cu exactitate la 1848, volumul gravitând deopotrivă în jurul lui Ion Heliade Rădulescu și a unor scriitori mai puțin cunoscuți în spațiul cultural românesc, ca Peter Neagoe, Grigore Cugler sau Paul Miron. Interesul pentru contexte și pasiunea pentru reconstituirea atmosferei epocilor pe care exilul, ca fenomen creator, le străbate, e asumat programatic de autor, care pare să opteze pentru o abordare transdisciplinară, situată la frontiera istoriei literare cu sociologia literară, istoria ideilor și mentalităților, reconstruind, așadar, mai curând o istorie culturală a exilului ce vizează, cum observă Paul Cernat, „*reconstrucția tuturor contextelor socio-culturale posibile*”. Astfel, A. mărturisește că „*scriitorii români din exil nu pot fi judecați cu aceleași măsuri cu cei rămași acasă. Cum, de ce, în ce împrejurări au scris ei, cum și unde a fost citită opera lor, cine și cum a difuzat-o și încurajat-o și altele încă, sunt întrebări care mi s-au părut importante, uneori tot atât de importante ca și lectura propriu-zisă a operei*.” Studiile care alcătuiesc *Cămașa lui Nessus* vor prilejui deci descoperiri inedite – de la destinul lui Grigore Cugler, „urmuzian dizident” cum îl numește autorul, exilat în America de Sud și redescoperit abia după 1990, la romancierul american de origine română Peter Neagoe, emigrat, după un exil inițial în Germania, în New-York și revenit, după Primul Război Mondial, în Europa, la Paris. Pendulând între vechiul continent și Statele Unite (unde se va întoarce în 1933), Peter Neagoe are practic contact cu grupările dadaiste și suprarealiste ale perioadei interbelice, dar și cu James Joyce, Ezra Pound sau Gertrude Stein. Interesant e și destinul de exilat francez în București al lui Ange Pechmeja, corespondent de presă în anii revoluției de la 1848,

purtând practic un rol de mediator al culturii românești. Una din temele de reflecție problematice pe care A. le abordează se referă la eșecul scriitorilor din exilul comunist de a câștiga suficientă influență în încheștarea cu regimul comunist din anii 1950-1960 (într-un capitol intitulat sugestiv „Lectura literară și lectura literală”). Autorul așează la originea acestui eșec credința exprimată în mai multe rânduri de Mircea Eliade că „*tot ce facem e bine și doar „istoria” ne-a fost adversar*”. Or, unul din semnele unei patologii a culturii române, responsabil de incapacitatea noastră de a asuma cu adevărat modernitatea, e tocmai absența sentimentului vinei din discursul cultural românesc. Unul din cele mai valoroase eseuri ale volumului, intitulat chiar „Vina în literatură și discursul autobiografic”, investighează tematizările asumării culpei începând de la „însemnarea” lui Dinicu Golescu, trecând prin literatura pașoptistă și romantică, prin cea interbelică (unde tema apare doar marginal la Gib Mihăescu sau O. Șuluțiu) și până la romanele subversive din timpul ceaușismului scrise de A.E. Bakonsky, Bujor Nedelcovici sau cărțile lui Constantin Eretescu și I.D. Sârbu, precum și romanele postdecembriste semnate de Mircea Cărtărescu sau Augustin Buzura. Figura exilantului român romantic și postromantic e hașurată printr-o abilă explorare a mentalităților din care nu lipsește un fin amuzament (în descrierea reprezentărilor lor despre Paris, despre moravurile franceze etc., în studiul „Parisul și parizienii văzuți de exilații români”). Un demers demistificator vizează recuperarea figurii lui Nicolae Bălcescu, confiscat, cum observă Paul Cernat, „*de către mitologia revoluționarismului comunist (care, între altele, a uitat faptul că nu Marx l-a influențat pe Bălcescu, ci... viceversa)*”. Deosebit de valoros e și studiul dedicat exilului german („Exilul românesc în Germania: un dialog care continuă”), urmărind în detaliu valurile emigrației românești în Germania, publicațiile și inițiativele culturale ale emigranților, schimburile epistolare și figurile cele mai proeminente.

Literatură și biografie (2005) reunește studii, eseuri, articole și comunicări academice în care istoricul literar revine asupra unora dintre temele și subiectele sale preferate, conferindu-le noi perspective interpretative. Astfel, un eseu intitulat „Heliade și personalitatea lui” (la origine o comunicare susținută la Academie) reia portretul scriitorului pașoptist marcat de tensiunea antitezelor și hipnotizat de proiecte utopice. Exilul literar constituie, pe de altă parte, tema unei întregi secvențe a cărții, fiind discutate cu migală contribuțiile cele mai recente, ca *Enciclopedia...* lui Florin Manolescu sau cartea Evei Behring despre *Scriitorii români din exil*, A. remarcând întârzierea cu care are loc reunificarea canonului postdecembrist, în care persistă, încă, scindarea dintre literatura exilului și cea scrisă în țară. Volumul propune însă și o utilă distincție între istoria factuală, evenimentială, cea petrecută „*în afara noastră, antrenându-ne pe neștiute într-un vârtej implacabil asupra căruia nu avem nici o putere*” și istoria ca „*modalitate de organizare a reprezentărilor trecute*”. Comentând cartea, criticul Daniel Cristea-Enache observă că, „*dacă asupra primeia, a istoriei evenimentiale, nu am avut, vai!, nici o putere, statul totalitar cenzurând orice gest reactiv al cetățeanului redus la condiția de sclav, pe cea de a doua o putem înțelege și concepe într-un sens care să ne fie propriu, într-un mod defînitoriu.*” Abordarea lui A. va încerca așadar demontarea unor mecanisme mistificatoare, aflate la originea imaginarului identitar autohton, a acelor imagini identitare

perimate de retoricile naționalist-patriotarde. Miza reală a acestui demers e redefinirea identității naționale ca un concept dinamic, mereu adaptabil sensibilității și epocilor istorice. Elocvent este studiul de caz dedicat mitizării lui Tudor Vladimirescu, A. observând cu subtilitate cum Cezar Bolliac „*și împrumută lui Tudor aceleași trăsături și-l prezintă cu același aparat pe care l-am văzut dezvoltat de poeți romantici în jurul vechilor eroi naționali*”. Evoluția mitului trece apoi prin *Ciocoi vechi și noi* și prin publicistica lui Eminescu, pentru a fi consacrat de Iorga în drama sa din 1922. Un Tudor care e, în cuvintele lui Daniel Cristea-Enache, „Self made man, *desigur; dar, adaugă criticul, eroul, el, este făcut de către literați și istorici*”. Analiza istoriografică transcende, astfel, simpla condiție de incursiune documentară și își convertește revelațiile pur arhivistice într-un cod de acces la sensurile profunde ale istoriei, ale cărei coincidențe, paralelisme, efecte și contraefecte, devin raționalizabile, părți ale unei istorii readuse la viață.

„*Cea mai comercială carte a lui Mircea Anghelescu, având toate datele pentru a deveni un best-seller de istorie literară*”, cum o numește, printre alții, Daniel Cristea-Enache, *Mistificiuni* propune, așa cum anunță chiar subtitlul volumului, o incursiune în „falsuri, farse, apocrife, pastişe, pseudonime și alte mistificații” literare. A. e însă interesat nu atât de inventarierea seacă, sub semnul senzaționalului, a cazurilor de plagiate celebre, falsificări de tablouri, scrisori de recomandare false ș.a.m.d., cât de modul în care aceste „mistificiuni” participă la construcția identitară a unui popor. Acționând compensator, de pildă, față de complexe de marginalitate și retard cultural, conferind un prestigiu în plus istoriei naționale, inventând genealogii impunătoare sau origini străvechi pentru a umple golurile istorice neconvenabile etc. O astfel de „mistificiune” patriotică e „Cronica lui Huru”, publicată brusc în 1856 și extinzând dovada scriptică a vechimii neamului până la îndepărtate începuturi (autorul ar fi fost un cancelar al lui Dragoș-Vodă, la rândul lui extrăgând date de o precizie halucinantă dintr-o încă mai veche cronică latină a lui Arbore Campodux). Or, nu demonstrarea falsului ridicol al unei asemenea scrieri mistificatoare îl interesează pe A., ci motivațiile non-manifeste de la originea ei. Pentru că, în cuvintele autorului, „*problema paternității reale este secundară, cum este și pentru istoria literaturii noastre în general: textul există, este scris de un autor al momentului și exprimă nu numai viziunea și personalitatea lui, ci și tendințele și viziunea întregii generații*”. Paradoxal, cum observă Daniel Cristea-Enache, „*inventând, documentând un trecut, cronica lui Huru documentează de fapt epoca în care a fost plăsmuită*”. Devin manifeste, în ea, speranțele și așteptările momentului, tentația confecționării unui trecut legitimator, epopeic. Istoricul literar își pune, practic, expertiza, în serviciul explorării unei istorii a imaginarelor culturale, revelată și asumată condescendent și ludic, într-un demers din care nu lipsește, însă, luciditatea și spiritul critic.

Referințe critice: Al. Piru, *Varia*, București, 1972; Alexandru Săndulescu, în *Viața Românească*, 1983; Paul Cornea, *Semnele vremii*, 1995; Laurențiu Ulici, *Literatura română contemporană*, 1995; Alexandru Săndulescu, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 499/1999; Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică, III.*, 2001; Ioana Bot, în *Steaua*, nr. 3/2001;

Adrian Marino, în *Observator cultural*, nr. 71/2001; Paul Cernat, în *Observator cultural*, nr. 48/2001; Antonia Patraș, în *România literară*, nr. 9/2001; Alexandru Ruja, în *Orizont*, nr. 7/2001; Emil Manu, în *Luceafărul*, nr. 33/2001; Dan Mănuță, în *Convorbiri literare*, nr. 5/2002; Tudorel Urian, în *România literară*, nr. 45/2003; Alexandru Săndulescu, *Dicționarul general al literaturii române A/B*, București, 2004. Daniel Cristea-Enache, în *România literară*, nr. 25/2006; Florin Mihăilescu, în *Viața Românească*, nr. 4-5/2006; Bogdan Crețu, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 877/2007; Bianca Burța-Cernat, în *Observator cultural*, nr. 161/2008; Mihai Iovănel, în *Cultura*, nr. 15/2008; Cosmin Ciotloș, în *România literară*, nr. 16/2008; Daniel Cristea-Enache, în *România literară*, nr. 32/2008; Alex. Goldiș, în *Cultura*, nr. 40/2008; George Neagoe, în *Cultura*, nr. 17/2011; Alexandru Ruja, în *Orizont*, nr. 22/2010; Nicoleta Simionescu, în *Caiete critice*, nr. 2/2011.; Alexandru Zub, în *Convorbiri Literare*, nr. 9/2013; Cristina Vidruțiu, în *Steaua*, nr. 11-12/2013; George Neagoe, în *Cultura*, nr. 20/2013.